

*Кузь М. М.,**здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІНТЕНЦІОНАЛЬНОСТІ ПРАВОВОГО БУТТЯ

Анотація. Проаналізовано праксеологію інтенціонального визначення правового буття, що відображає феноменологічний підхід до права, який може бути реалізований через концепт правового буття як суттєвого елементу життєвого світу людини. З'ясовується, що вивчення праксеологічного виміру інтенціональності правового буття уможливить здійснення аналізу правового життя як світу даностей права в межах інтуїтивної стійкості, порядку та який реалізується у певних властивостях суб'єкта права (включаючи правомочність, правові обов'язки і правові судження, правові інституції та ін.).

Ключові слова: праксеологія, інтенціональність, правове буття, правова культура, правосвідомість, філософія права.

Постановка проблеми. Найважливіший принцип феноменології полягає у дослідженні інтенціональної структури свідомості. Інтенціональність – іманентна предметність свідомості, безвідносно до того, яким виступає предмет реальним чи уявним. Інтенціональність розглядається як фундаментальна характеристика свідомості. Інтенціональний розвиток особистості тісно пов'язаний із її правовою поведінкою, що, в свою чергу, будучи феноменом соціального життя, перебуває у діалектичній єдності з наявним станом правової культури і правосвідомості. Взаємозв'язок між правовою культурою та правовою поведінкою обумовлений їх функціональною цілеспрямованістю щодо підтримання фундаментальних відносин, взаємодії, взаєморозуміння, забезпечення соціального порядку та безпеки. Фактично, в феноменологічному плані, стійкі зразки правової поведінки базуються на специфічній соціально-світоглядній парадигмі, що має цілісний характер і, багато в чому, детермінує ставлення особистості до суспільства і держави. Відтак, правове поведінка особистості – інтегральний феномен, обумовлений поєднанням різнопланових соціальних, внутрішньо-правових, соціокультурних, політичних, концептуально-світоглядних чинників; її не можна редукувати до біхевіористичних схем, побудованих на основі монодетерміністського підходу.

Стан дослідження. Проблематикою інтенціонального правового буття цікавилися чимало мислителів і філософів, учених, як національного, так і міжнародного рівнів. Серед них такі: П. Бергер, М. Гайдегер, Ж. Карбоньє, Т. Лукман, С. І. Максимов, П. Рікер та ін.

Мета статті полягає у філософсько-правовому дослідженні праксеологічного виміру інтенціональності правового буття.

Виклад основного матеріалу. Однією із негативних характеристик української правосвідомості є її правовий нігілізм, що відображений у правовій поведінці українців. У ньому випадку, поєднуються правова необізнаність, скептичні стереотипи та упередження, зневара у верховенство права і дієвість закону. Факторами, що підтримують нігілістичні установки особистості, є: відсутність національної правової ідеології, архетипні характеристики української правосвідомості, адміністратив-

ний нігілізм і загальна інституційна несформованість соціально-правової системи в сучасній Україні тощо.

Загалом, феноменологічний метод полягає в абстрагуванні від усього зовнішнього, неістотного, для з'ясування дійсної природи речей. Це відбувається шляхом виявлення суб'єктом у своїй свідомості певних самоочевидних структур, які передують нормам права, правовим інститутам, відносинам і взагалі правовому мисленню. Такі структури отримали назву правових ейдосів. Вони – не просто те загальне, що є у всіх правових явищах, а – їх універсальний генетичний принцип, що породжує усі можливі одиничні прояви права. Це ідеальне буття права, яке відкривається на основі інтуїції законодавцем, суддею, звичайним громадянином.

У межах такого підходу, як стверджує С. І. Максимов: «правове буття» інтерпретується як особливий автономний світ права зі своїми законами і логікою функціонування та розвитку, зі своїми «опорними конструкціями» і способом їх поєднання в одне ціле» [1, с. 54]. Для обґрунтування цієї тези доцільно скористуватися визначенням «буття» представниками феноменологічної соціології – П. Бергером та Т. Лукманом. На їхню думку, буття – це властивість, притаманна феноменам, означає – мати буття, незалежне від нашої волі та бажання (ми не можемо «їх позбутися») [2, с. 4-12]. Отже, правове буття не лише те, що здійснюється в інститутах права або правовідносинах, а й також ті речі, які, хоча і не мають предметного буття, проте з якими ми повинні рахуватися (не можемо не рахуватися).

У цілому кажучи, поняття «правове буття» є філософським еквівалентом юридичного поняття «правова система». Відмінність між ними полягає у тому, що термін «правова система» як категорія юридичної науки сформувався на основі застосування загальнонаукового системно-функціонального підходу до сфери права. Відносно людини правова система є чимось зовнішнім. Для прикладу, проф. С. І. Максимов стверджує, що правове буття як категорія філософії права сформувалася на основі методу філософської рефлексії, і людина тут є центральною фігурою, оскільки правове буття є світ права, в якому вона живе, а буття в праві є одним із способів її буття. Структурними елементами правового буття виступають уже не ті чи інші правові інститути, а правові феномени (світ сенсів) [1, с. 55]. Цей підхід, поза сумнівом, дає змогу усвідомити суть права, як і те, чим воно є, тобто яким чином воно уприсутнюється у житті громадянина, у чому саме полягає його специфіка з-поміж інших видів буття.

Урешті-решт, правове буття з точки зору феноменологічного підходу може бути розглянуте в онтологічному, антропологічному та аксіологічному аспектах. Для прикладу, онтологічне сприйняття правового буття відображає бачення права характеризуючи його як метасоціальну деонтологічну реальність. Саме тому, «правове буття не становить якусь субстанціональну частину реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Але цей спосіб настільки істотний, що за його відсутності розпада-

ється сам людський світ» [1, с. 57]. Відтак, у цьому саме й проявляється відмінність буття права від буття власне соціальних об'єктів, оскільки світ права – це в основі свій світ належного, а не існуючого. Тому реальність права встановлюється не як факт, а через його значущість для людини.

Разом з тим, право, за своїм онтологічним статусом, і не об'єктивна і не суб'єктивна сутність, а інтерсуб'єктивне, тобто, конструюється у взаємодії людей. Скажімо, П. Рікер відзначає, що «правова проблема виникає внаслідок втручання іншого у зв'язку з проблемою шкоди, спричиненої іншому» [3, с. 28]. У такий спосіб відображається інтерсуб'єктивна природа первинної «клітинки» права як зв'язку двох рівноправних суб'єктів. Водночас, «суб'єкт права – це не інший як близький, ближній, з яким пов'язана тільки моральна проблематика, а інший, відносини з яким опосередковано певним інститутом» [3, с. 29]. Правове буття виражається у такому аспекті буття людини, коли воно зіштовхується із буттям іншої людини. Проте, не будь-яке спільне існування людей є основою права, а виключно те, яке може призвести до свавілля і тому містить момент належного, що й обмежує це свавілля.

Сама дихотомія належного та наявного або права та факту не лише є виразом проблеми співвідношення права і соціальної реальності (соціального середовища права), а й розкриває одну із фундаментальних внутрішніх суперечностей права, проявом чого є проблема співвідношення його ідеального та інституціонального вимірів. Суперечність належного та наявного відзеркалює два такі аспекти: а) зовнішній, коли співвідносяться фактична поведінка, яка становить соціальну реальність (те, що є), і право як вираз ідеї належного (те, що має бути); б) внутрішній, коли співвідносяться чинне, позитивне право, яке наслідок своєї фактичності, темпоральності, матеріальності виражаючи момент суцього, та ідеї права як ідеалу, зразку і критерію оцінки чинного права з позицій того, яким воно має бути.

Тим не менше, у межах феноменологічного підходу, актуалізується прагнення подолати дуалізм належного та наявного, оскільки буття, у даному випадку, трактується як буття у «життєвому світі». Мартін Гайдегер стверджував, що «приписи тих директив, які стають для людини законом і правилом, повинні виходити із суцього. В іншому випадку будь-який закон залишиться лише жалюгідним творінням людського розуму» [4, с. 44]. Як таке, суще є конструкцією «природи речей», завдяки якій конструюється належне з урахуванням певної «значущості», «важливості» буття. Ця конструкція, як онтологічний аналог природного права, класично виражається у формулі: «Життєві відносини несуть свою міру і свій порядок у самих собі». Отже, вона – ідеальний міст між суцим і належним, а її сутність полягає у ствердженні певного «самоочевидного» ідеального розподілу прав і обов'язків у межах якогось з інститутів. «Право є складною багаторівневою системою, динамічним процесом власного становлення і відтворення. Відносно автономними рівнями правового буття є: а) світ ідей (ідея права); б) світ знакових форм (правові норми і закони); в) світ соціальних взаємодій (правове життя)» [1, с. 59]. Фактично, це рівні становлення права, що виражаються у розвитку концепції правового буття від абстрактних до все більш конкретних визначень, тощо.

У межах феноменологічного підходу, як фундаментна філософії права, філософська антропологія трактується як філософське знання про людину, її природу та форми існування. Можливість філософсько-правової антропології зумовлена тим, що в структурі буття людини може бути виокремлені моменти, що, у зовнішньому виразі, дають правові відносини, з одного боку, і в самому праві – такі моменти, без яких суспільні від-

носини унеможливаються, з другого боку. Це дає підстави стверджувати, що власне філософсько-правова антропологія є вченням про право як спосіб людського буття. Основним її запитанням буде – що таке правова людина? На основі інтелектуальних здібностей, людина набуває таких властивостей: «homo sapiens», «homo religious», «homo politicus», у тому числі визначення «homo juridicus». Для прикладу обґрунтовуючи введення поняття «людина юридична», Ж. Карбоньє відзначає, що лише людина з усіх живих істот «наділена здатністю бути юридичною істотою» і тільки їй властива здатність «створювати і сприймати юридичне» [5, с. 61]. Саме ця властива людині здатність, вважав він, як і ментальний механізм, що її підтримує, повинні бути предметом філософсько-правової антропології.

Поряд з тим, зважаючи на те, що структура інтенціонального акту в цілому визначається через ноєму та ноєзу, то структура правосвідомості також буде визначатися у межах вказаних елементів. Урешті, сучасний нефеноменологічний опис структури правосвідомості у різних авторів включає в себе такі можливі елементи структури правосвідомості, як: правова ідеологія, правова психологія, правові установки, правові цінності, правова воля та ін. З нашого погляду, всі ці елементи можна розглядати як конкретизацію і уточнення змісту основних структурних елементів правосвідомості – ноєми і ноєзи. Тому, слабкою стороною більшості сучасних теорій правосвідомості можна вважати ігнорування (повне або часткове) проявів несвідомого в правовій сфері.

Сенси та цінності є основою правового буття у праксеологічному аспекті її трактуванні і, звісно, фіксуються у правосвідомості набуваючи, при цьому, статусу безпосереднього джерела правопорядку і всіх правових явищ. Конкретними проявами правосвідомості є правові сенси (правові ейдоси) як внутрішній зміст правових феноменів, те, що робить їх правовими. Своєю чергою, інтерсуб'єктивні сенси і є основою взаєморозуміння людей. Центральним правовим сенсом є визнання автономії кожного члена суспільства, його нормативної незалежності, або, відповідно до визначення І. Канта, «здатності бути паном самому собі». Автономія особистості є етичним корелятом прав людини.

Аналізуючи аксіологічний аспект інтенціональності особистості український учений С. І. Максимов відзначає: «Експлікація правових сенсів задає правові цінності, які є інтерсуб'єктивними умовами можливості права. Виражаючи те, що є значущим для людини, вони виступають атрибутами права, лежать в основі прав і обов'язків, правових норм як їх об'єкт» [1, с. 59]. Відтак, основна правова цінність – справедливість – конституюється взаємним визнанням суб'єктів. Справедливість як форма людського співіснування виражає вимогу «мінімуму любові», або неупередженості. У ствердженні власної свободи і визнанні свободи інших полягає сенс справедливості як критерію оцінки і критики поведінки людей та існуючих політико-правових інститутів.

Висновки. Підсумовуючи, хочемо відзначити, що якщо в утвердженому правовому суспільстві сенси права виражають себе автоматично і тому немає необхідності моральної участі індивіда у правових нормах, то в умовах становлення правового суспільства ригористичне дотримання установок правової свідомості є етичним обов'язком будь якої відповідальної людини. В цьому контексті основоположними установками (принципами) правосвідомості є – безумовний обов'язок поважати чуже право (фундаментальний обов'язок), і, врешті, обумовлений обов'язок поваги людської гідності, та обов'язок відстоювати власне право (доповнювальний обов'язок). Отже, наслідком дотримання цих принципів є утвердження у

відносинах між людьми добропорядності, чесності і точності у виконанні своїх зобов'язань, а у способі, правової свідомості та правових установок, що проявляється у визнанні переваги справедливості над співчуттям, в ідеї правомочності, тобто, у прагненні до незалежного досягнення вигоди і благополуччя. Адже, без сумніву, інтегральним виразом правових сенсів є «взаємне визнання». Метафізичною умовою можливості права і обґрунтуванням внутрішньої незалежності (автономії) є установка заперечення рабства і визнання свободи вищою цінністю. Дотримання цих установок правосвідомості неодмінно уможливить утвердження стійкої системи правового етосу.

Література:

1. Максимов С. І. Феноменологічний підхід до розуміння правового буття / С. І. Максимов // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2009. – № 2. – С. 51-57.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Рикер П. Торжество языка над насилием. Герменевтический подход к философии права / П. Рикер // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 27-36.
4. Heidegger M. Uber den Humanismus / M. Heidegger. – Frankfurt am Main: Klostermann, 1968. – 293 s.
5. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье. – М.: Прогресс, 1986. – 351 с.

Кузь М. М. Праксиологическое измерение интенциональности правового бытия

Аннотация. Проанализирована праксиология интенциональности правового бытия, которая отражает фено-

менологический подход к праву, что может быть реализован через концепт правового бытия как существенного элемента жизненного мира человека. Выясняется, что изучение праксиологического измерения интенциональности правового бытия позволит осуществление анализа правовой жизни как мира данностей права в пределах интуитивной устойчивости, порядка и, который реализуется в определенных свойствах субъекта права (включая правомочность, правовые обязанности и правовые суждения, правовые институты и др.).

Ключевые слова: праксиология, интенциональность, правовое бытие, правовая культура, правовое сознание, философия права.

Kuzj M. Praxeological dimension of intentionality legal existence

Summary. Analyzed praxeology intentionality legal existence, which reflects the phenomenological approach to the law, that can be implemented through the legal concept of being as an essential element of human life-world. It turns out that the study of praxeological measuring intentionality of being the legal analysis will allow the implementation of the legal life of the world as givens rights within an intuitive stability and order, which is implemented in certain properties of the subject of law (including eligibility, legal responsibilities and legal judgments, legal institutions, and others.).

Key words: praxeology, intentionality, being legal, legal culture, legal consciousness, philosophy of law.